POSTMODERNISM IN THE BLINDING *TRILOGY*

Laura Gheorghiță

Scientific Researcher, PhD, University of Bucharest

Abstract: Postmodernism must be seen as a moment of evolution in literature, as a moment of renewal of production itself. Even if Romanian literature had a difficult process due to the unfavorable historical context, it managed to produce postmodern texts. Mircea Cărtărescu's literature has an important role in observing the evolution of Romanian literature towards postmodernism.

Keywords: postmodernism, metanarrative, reflexivity, hybridization, narrative fragmentation

Trilogia „Orbitor” (1996, 2002, 2007) a scriitorului român Mircea Cărtărescu a stârnit, de-a lungul timpului, o multitudine de reacții, majoritatea admirative, atât în rândul criticilor, cât și în rândul publicului larg. Trilogia a fost tradusă în mai mult limbi, iar în 2010 „a fost numită de critica literară românească romanul deceniului”[1]. În multe dintre scrierile cu privire la trilogia „Orbitor”, recenzenții și-au arătat intrigarea și fascinația, datorită viziunii diferite întâlnite în acest roman postmodern, care îmbină mai multe formule narative. „Orbitor” o *carte*, așa cum o numește autorul atât în interviurile sale, cât și pe parcursul romanului, uneori *ilizibilă,* ce are ca simbol central *fluturele*[2], simbol al sufletului, format din *aripa stângă-corp-aripa dreaptă,* părți aferente celor trei tomuri. Este o *combinație de poezie și proză*, care conține de asemenea și *pagini cu eseistică, pagini tandre*, dar și pagini umoristice, scrisă într-un *proces de inspirație continuă*[3], după cum afirma scriitorul cu ocazia apariției unei noi ediții a trilogiei la editura Humanitas. Tot cu această ocazie, Mircea Cărtărescu oferă și o cheie de lectură, prezentând cartea drept *istoria unei familii*, dar, în același timp, *istoria unei țări, a unei lumi, istoria universului*.[4]

Cronicile apărute în sfera culturală românească evidențiază caracteristicile romanului și propun interpretări cu privire la construcția textuală, fiind menționate dominante ale fantasticului, ale suprarealismului, ale realismului magic, respectiv ale postmodernismului. Dar, prin analiza de față, propun urmărirea unei singure coordonate a romanului, trasarea succintă a câtorva argumente în ceea ce privește caracterul postmodern al textului sau prezența elementelor postmoderne în „Orbitor”, subiect ce urmează a mai fi abordat în vederea constituirii unei exegeze.

Sigur că prezența elementelor postmoderne în textul lui Mircea Cărtărescu a reprezentat un aspect important pentru comentatorii trilogiei.

Într-unul din eseurile sale, tradus de către Valeriu Barbu, scriitorul Armando Santarelli afirma că Mircea Cărtărescu impune o nouă cale estetică, nu postmodernă, ci „una care îl apropie de postmodernism”, apreciind, în același timp, caracterul surprinzător al romanului

[1] Arhivă, Evenimentul Zilei, *„Orbitor” de Mircea Cărtărescu, tradus integral în Olanda*, Preluat pe 08 12, 2023, de pe https://evz.ro/orbitor-de-mircea-cartarescu-tradus-integral-in-olanda.html , 2015

2 Mircea Cărtărescu, *„Orbitor" de Mircea Cărtărescu***,** Youtube. Preluat pe 05 08, 2023, de pe https://www.youtube.com/watch?v=RecFzEVV7vQ , 2021

[3] Ibidem

[4] Ibidem

„Orbitor", atât în cadrul literaturii românești, cât și a celei europene.[5] Conform opiniei acestuia, postmodernismul reprezintă un curent cultural american și nu putem discuta despre o scriere postmodernă în ceea ce privește romanul „Orbitor". Dar, contrar opiniei eseistului, putem afirma că, în spațiul cultural românesc, chiar și în condițiile nefavorabile, literatura postmodernă a încercat să se infiltreze și, după o experiență *underground,* de literatură alternativă, s-a impus în anii '80 ca „literatura normală a vremii"[6], „Orbitor" fiind dovada clară a instalării unui nou tip de roman, postmodern.

După ce, în literatura românească, au fost arse toate etapele și formele modernismului, apare postmodernismul definit de Fredric Jameson drept „ceea ce rămâne atunci când procesul de modernizare s-a încheiat și natura a dispărut definitiv [...] o lume mai profund umană decât cea veche, însă una în care «cultura» a devenit o veritabilă «a doua natură»." [7] Tot în viziunea lui Fredric Jameson, cele două fenomene, modernismul și postmodernismul, rămân în continuare distincte datorită sensului și funcției lor sociale, datorită „extrem de diferitei poziționări a postmodernismului în sistemul economic al capitalismului târziu și, dincolo de asta, datorită transformării culturii însăși în societatea contemporană."[8], aspect ce se va produce mai târziu, cu alte nuanțe, în societatea românească, tocmai de aceea, poate, putem vorbi despre *Postmodernism(ul) românesc*, așa cum este intitulată teza de doctorat a lui Mircea Cărtărescu. Este cunoscut faptul că fenomenul nu poate fi surprins sub umbrela aceleiași teorii, existând mai multe contradicții în ceea ce privește definirea postmodernismului, dar știm că societatea românească cunoaște o viziune postmodernă după 1970, cu toate că în țările occidentale și SUA, condiția postmodernă își făcea simțită prezența de prin anii '50.

Pentru a observa prezența elementelor postmoderne în romanul lui Mircea Cărtărescu, se poate urmări descrierea fenomenului în studiul „Postmodernismul sau logica culturală a capitalismului târziu", în care, criticul american nota despre emergența unui nou tip de platitudine, de superficialitate, repudierea modelului dialectic, prezența opoziției semiotice dintre semnificant și semnificat, fragmentarea narativă, moartea subiectului, destrămarea temporalității, intertexualitatea, reflexivitatea, delinul afectului, jocul limbajului, pastișa, explorarea identității și a realității, transformarea obiectelor și a subiecților în marfă, colajul și hibridizarea[9], ca trăsături ale postmodernismului. Iar, daca e să ne uităm în „Orbitor", aceste particularități sunt omniprezente. De asemenea, Cărtărescu menționa în „Postmodernismul românesc", clasificarea elementelor postmodernismului realizată de Ihab Hassan ce trebuie avută în vedere, despre indeterminare, fragmentare, decanonizare, lipsă-de-sine, neprezentabil, nereprezentabil, hibridizare, carnavalizare, performanță, participare, construcționism și imanență.[10]

Alte trăsături pot fi identificate la Jean-François Lyotard în „The Postmodern Condition". Teoreticianul francez definea postmodernitatea drept o neîncredere în *metanarațiuni*: „Simplifying to the extreme, I define postmodern as incredulity toward metanarratives.*"*[11]. Lyotard analiza noțiunea de cunoaștere într-o societate postmodernă și, totodată, indica sfârșitul *marilor narațiuni*, care erau semnificative pentru perioada modernă. În societatea postmodernă, *metanarațiunile* ajung să fie privite cu un grad mai mare de

[5] Armando Santarelli, *Palida lumină din „Orbitor. Aripa stângă"*, traducere de Valeriu Barbu, Preluat pe 09 12, 2023, de pe https://revistaechinox.ro/2021/04/eseu-armando-santarelli/ , 2021

[6] Mircea Cărtărescu, *Postmodernismul românesc.* București: Humanitas, 1999, p. 25

[7] Fredric Jameson, *Postmodernismul sau logica culturală a capitalismului târziu.* Traducere de Alex Văsieș & Vlad Pojoga, Sibiu: ULBS, 2021, p.1

[8] Fredric Jameson, *Op.cit.,* p.5

[9] Fredric Jameson, *Op. cit.,* p. 9-20

[10] *Apud* Mircea Cărtărescu, *Postmodernismul românesc*, București: Humanitas, 1999, p. 94-105, A se vedea și Ihab Hassan, *Pluralism in Postmodern Perspective*

[11] Jean-François Lyotard, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge.* Traducere de G. Bennington, & B. Massumi, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984, p.2

neîncredere, deoarece, odată ce experiențele umane sunt diverse, adevărul poate fi înțeles diferit. Apelul la experiență începe să recapete autoritate, producându-se în acest fel și o ruptură generațională.

În aceeași linie, autoarea canadiană, Linda Hutcheon, conturează un tablou al fenomenului și evidențiază poziționarea acestuia față de modernitate. Autoarea evidențiază faptul că postmodernismul nu se întoarce la valorile modernismului, ci mai curând dialoghează ironic cu acestea: „Nu e vorba de o întoarcere nostalgică, ci de o revizuire critică, un dialog ironic cu trecutul, al artei și al societății deopotrivă, de o actualizare a unui vocabular împărtășit critic de formele arhitecturale."[12]

Revenind la prezența elementelor postmoderne în „Orbitor*",* se poate afirma că trilogia se încadrează perfect în fiecare dintre teoriile fenomenului. Incontestabil, opera lui Mircea Cărtărescu este una din dovezile instalării unei noi realități literare. În perioadă postmodernă, arta, romanul, nu va dispărea, ci, după cum menționa scriitorul, ea „își va pierde izolarea de corpul social și se va dizolva în acesta, devenind artă" tocmai ceea ce în mod obișnuit „nu este considerat artă". [13], aspect ce pare să atragă după sine și o serie de critici negative.

Daniel Cristea-Enache, într-unul din articolele sale, se întreba în ce măsura „Orbitor" se ridică la rangul de capodoperă, plasând primul volum al trilogiei sau doar părți ale lui „cel mai aproape de această ștachetă". Criticul consideră că în cel de-al doilea volum „Scrisul industrios periclitează scrisul creativ, îl parazitează şi îi preia sarcinile […] rezervând însă unele surprize fragmentare, puncte de tensiune şi reţele locale ce continuă să emită semnale încurajatoare.", iar cel de-al treilea volum reprezintă o „deziluzie în toată puterea cuvântului"[14]. Putem afirma, însă, că „Orbitor. Aripa dreapta", cum just observa Vitalie Ciobanu, reconstruiește o perioadă istorică într-un „scenariu artistic, metafizico-teleologic"[15], specific postmodernismului, și chiar contrar opiniei criticului, se poate spune despre volum ca reprezintă *hrisovul cei dintâi* al generației viitoare.

Tot potrivit opiniei criticului, Mircea Cărtărescu este un „postmodern prin tehnicile autoreferenţialităţii, care jonglează cu perspectivele, cu identităţile şi cu timpurile. El desprinde o poveste din alta şi se întoarce la trunchiul iniţial, balansând între Tântava strămoşilor, Bucureştii bombardamentului din 1943 sau ai democraţiei populare consolidate în 1955, halucinantul New Orleans palpitând în povestirea lui Cedric; şi făcându-ne să percepem simultan toate legăturile, ascunse ori vizibile, logice sau hipnagogice, ce brăzdează acest fascinant univers ieşit dintr-o minte sclipitoare. "[16]. Într-adevăr, se remarcă în „Orbitor" o structură narativă fragmentată, o relatare pe mai multe tonalități și perspective, care, la un moment dat, se intersectează. Romanul lui Mircea Cărtărescu, este, după cum afirma Ilinca Ilian: „textul unui narator cu nenumărate chipuri, dar părînd mereu că vorbeşte cu o aceeaşi voce, un narator ce pare să mînuiască cu extremă abilitate perspectivismul pentru a-şi anula imaginea din oglindă şi pentru a o înlocui cu una ce dă speranţă unui posibil adevăr, viitor. "[17].

Armando Santarelli, nu găsește în „Orbitor. Aripa stângă" un „țesut semantic convingător" și consideră că simbolul central, fluturele, se concretizează în „situații banale și

[12] Linda Hutcheon, *Poetica postmodernismului,* Traducere de Dan H. Popescu, Bucureşti: Editura Univers, 2002, p. 20

[13] Mircea Cărtărescu, *idem*, p. 480

[14] Daniel Cristea-Enache, *Creaţie şi produs (I) - Orbitor, de Mircea Cărtărescu*, Preluat 08 12, 2023, de pe https://atelier.liternet.ro/articol/10873/Daniel-Cristea-Enache/Creatie-si-produs-I-Orbitor-de-Mircea-Cartarescu.html, 2011

[15] Vitalie Ciobanu, *„Evanghelia" după Cărtărescu. Trilogia Orbitor la final*, Preluat 08 12, 2023, de pe http://www.contrafort.md/old/2008/163/1464.html, 2008

[16] Daniel Cristea-Enache, *Op. cit.*

[17] Ilinca Ilian, *Postmodernism și eu creator – Orbitor de Mircea Cărtărescu*, Preluat 08 12, 2023, de pe http://waboc.free.fr/ilinca/cvilie/Despre%20Orbitor%20de%20Mircea%20Cartarescu.pdf

nejustificate chiar și pentru o producție postmodernă”[18]. Or, aparițiile fluturelui nu sunt fără legătură, acesta reapare în text ca un mesager ce indică o nouă treaptă a evoluției, omul fiind privit drept un mijlocitor, în continuă metamorfozare, pentru accederea la o conștiință superioară, așa cum se relevă în citatul biblic din incipitul primului volum: „Căci cunoaștem în parte și prorocim în parte; dar când va veni ce este desăvârșit, acest în parte se va sfârși. Când eram copil, vorbeam ca un copil, simțeam ca un copil, gândeam ca un copil; când am devenit matur am terminat cu ce era copilăresc. Acum vedem ca într-o oglindă în chip întunecos, dar atunci vom vedea față în față; acum cunosc în parte, atunci voi cunoaște deplin, cum am fost și eu cunoscut pe deplin.”[19] .

„Orbitor. Aripa stângă” conține în prima parte descrierea priveliștii la care avea acces Mircea prin intermediul ferestrei camerei sale din Ștefan cel Mare, ca mai departe să reliefeze un cadru oniric, în care, personajul-narator, Mircișor, începe aventura printre misterioasele clădiri ale Bucureștiului. Prezentarea lumii pline de mister se realizează simultan cu descrierea unor acțiuni ale vieții cotidiene; „Dincolo de acest al doilea rând de clădiri, orașul se întindea până în zare […] Bucureștiului îi era strivit un rinichi, îi era extirpată o glandă, poate, vitală. ”[20]

Se observă cum temporalitatea și spațialitatea sunt destrămate gradat și recompuse de fiecare dată: „Dar acum nu era o singură ușă, ca în realitate, ci vreo zece, înșirate de-a lungul întregului bloc.”[21] – „Aveam mai mult de douăzeci de ani când am pierdut imaginea asta. Atunci s-au pus fundațiile blocului de vizavi, s-a hotărât lărgirea șoselei, asfaltarea ei, demolarea centrului de pâine [...].”[22]. Timpul este schimbat cu ușurință în text, trecutul, prezentul și viitorul se întretaie, alcătuind o structură temporală complexă, postmodernă.

Primul volum conturează istoria familiei Badislavilor, iar narațiunea este întreruptă brusc de fragmente care aparent n-au legătură cu povestea, dar care fac cititorul să privească simultan toate ecranele și să identifice relația care se stabilește între acestea, oferind o experiență inedită și interconectată: „Încă din iarnă Badislavii priviseră, în palmele pline de bătături, semințele mărunte și cenușii de mac, necunoscute de ei pe atunci, aduse de o șatră, care furând și ghicind în ghioc, străbătea Balcanii.”[23] - „Balaurii și vârcolacii, coropișnițele cu cap de om, oamenii cu cap de muscă deschideau râturi, boturi și ciocuri și aruncau jeturi de flacără roșie spre cerești legionari.”[24]. Așa cum se observă și în fragmentul citat anterior, romanul conține pasaje întregi în care sunt adoptate perspective mitologice și onirice, cititorul având posibilitatea de a ajunge pe tărâmul unei lumi fantastice, o lume plină de simboluri și multiple înțelesuri.

„Orbitor. Corpul” îl are în centru pe Mircea, personajul-narator, care prezintă lungi reflecții despre viață, lume, mântuire, moarte, artă și credință. La nivelul conținutului celui de-al doilea tom, se poate distinge o împletire de realitate și vis, construirea unui cadru favorabil pregătirii pentru o *gândire superioară*: „[...] hipercreierul, care e spațiul, nu-i decât hipersexul, care e timpul. Iar hiperspațiul, care-i gândirea, nu-i decât hipertimpul, care e dragostea. Iar hipergândirea, care e totul, nu-i decât hiperiubirea, care-i nimic.”[25]. Fluxul conștiinței are un rol important în crearea lumii personajelor, viața acestora este recompusă prin filtrul minții, a lumii interioare: „De aceea viața mea e deja trăită și cartea mea e deja scrisă, căci trecutul e totul, iar viitorul nimic.”[26]. Se poate constata că personajul-narator, Mircea, prezintă

[18] Armando Santarelli, *idem*
[19] Mircea Cărtărescu, *Orbitor, Aripa stângă.* București: Humanitas, 2021, p. 4
[20] *Ibidem*, p. 12-13
[21] *Ibidem*, p. 11
[22] *Ibidem*, p. 13
[23] *Ibidem*, p. 45
[24] *Ibidem*, p. 52
[25] Mircea Cărtărescu, *Orbitor. Corpul*, București: Humanitas, 2021, p. 14
[26] *Ibidem*, p.10

evenimentele cu relativism, datorită confruntării acestuia cu lumi alternative, cu o serie de realități subiective.

„Orbitor. Aripa dreaptă" îl prezintă pe Mircea adolescent, care trăiește în București, în perioada comunistă. Inclusiv aici se vor găsi pagini întregi pline de umor, un stil aparte, ludic, prin intermediul căruia sunt prezentate, în manieră critică, *realități* ale lumii comuniste: „Că doar toți poeții cântau, încordându-și lira <<Mândră corabia, meșter cârmaciul!>> Puteau poeții să se înșele?"[27]

După cum teoretiza Linda Hutcheon, menținerea unui dialog cu trecutul este relevant pentru revizuirea valorilor, iar în „Orbitor" se relevă: „Totul trebuia netezit, totul trebuia realcătuit, recitit și reînțeles în logica inițială a lumii."[28]Ambiguitatea, deschiderea către mutiple perspective, tipică postmodernismului, respinge ideea unui singur adevăr sau sens, acum totul trebuia adaptat conform noii realități, care presupune relativism. De asemenea, jocul limbajului, o altă particularitate a textului postmoden, se remarcă în trilogie prin abundența posibilitățile lingvistice. Mai poate fi observat faptul că Mircea Cărtărescu își analizează propria operă și procesul scrierii în cadrul romanului, ceea ce-i conferă textului un nou nivel de receptare: „Nu scriu o carte, ci cresc un embrion în uterul trist al țestei și-al camerei și-al lumii mele." [29].

Un alt argument în favoarea prezenței elementelor postmoderne face referire la caracterul metaficțional-istoriografic al romanului. Potrivit Lindei Hutcheon istoria oferă „fapte interpretate, semnificante, discursive, textualizate - pornind de la evenimentele brute", pe când „referentul istoriografiei este atunci faptul sau evenimentul, urma textualizată sau experienţa însăşi?"[30]. Autoarea canadiană prezintă, în continuarea studiului său, rolul pe care îl joacă ficțiunea postmodernă, care nu face altceva decât să complice „problema referentei în două feluri: prin această confuzie ontologică (text sau experienţă) şi prin supradeterminarea de către ea a întregii noţiuni a referentei (avem de a face cu autoreferenţialitatea, cu intertextualitatea, cu referenta istoriografică ș.a.m.d.). Există o tensiune, nu numai între real şi textualizat, ci şi între diferitele tipuri de referentă".[31]Așadar, se creează o oarecare tensiune în ceea ce privește realitatea istorică și cea ficțională. În „Orbitor. Aripa dreaptă", figurile reprezentative pentru perioada comunistă coexistă cu cele ficționale: „Acum era însă groasă, nu se mai putea. Gorbaciov îl pupase pe nea Ceașcă pe gură când venise la București: sărutul morții. Cred și eu: la ultimul congres, nebunul amenințase cu bomba atomică."[32]. Pornind de la această idee a Lindei Hutcheon, putem afirma că Nicolae Ceaușescu din roman *este și nu este* în același timp același Ceaușescu din realitatea istorică, paradoxul făcându-l *postmodern*. Autoreflexivitatea, discontinuitatea și dificultatea metaficțiunii istoriografice acționează în vederea subminării viziunii asupra istoriei „pe care mare parte din gândirea poststructuralistă o contestă de asemenea."[33].

„Orbitor", romanul în care granițele dintre *ficțiune* și *realitate* se estompează, *recompune* lumea după legile postmodernismului. Noutatea trilogiei se remarcă prin îmbinarea elementelor postmoderne fragmentarea narativă, destrămarea temporalității, intertexualitatea, reflexivitatea, jocul limbajului, pastișa, explorarea identității, a realității, hibridizarea, indeterminarea construcționismul ș.a, în *realul* textului, universul ficțional. Într-un interviu,

[27] Mircea Cărtărescu, *Orbitor, Aripa dreaptă.* București: Humanitas, 2021, p. 282
[28] *Ibidem,* p. 292
[29] *Ibidem,* p. 21
[30] Linda Hutcheon, *Op.cit.,* traducere de Dan H. Popescu, Bucureşti: Univers, 2003, p. 246
[31] Ibidem, p. 246
[32] Idem, *Orbitor, Aripa dreaptă.* București: Humanitas, 2021, p. 55
[33] Linda Hutcheon, *Op.cit.*, p. 255

scriitorul afirma despre „Orbitor" că va rămâne singura lui carte „exhaustiva în privința conținutului minții [sale]"[34].

BIBLIOGRAPHY

Arhivă, Evenimentul Zilei, „Orbitor" de Mircea Cărtărescu, tradus integral în Olanda, Preluat pe 08 12, 2023, de pe https://evz.ro/orbitor-de-mircea-cartarescu-tradus-integral-in-olanda.html , 2015

Cărtărescu, M. (1999). Postmodernismul românesc. București: Humanitas.

Cărtărescu, M. (2021). Orbitor, Aripa stângă. București: Humanitas.

Cărtărescu, M. (2021). Orbitor, Corpul. București: Humanitas.

Cărtărescu, M. (2021, 10 26). Youtube. Preluat pe 05 08, 2023, de pe elefant.ro: https://www.youtube.com/watch?v=RecFzEVV7Vq

Ciobanu, V., „Evanghelia" după Cărtărescu. Trilogia Orbitor la final, Preluat 08 12, 2023, de pe http://www.contrafort.md/old/2008/163/1464.html, 2008

Cristea-Enache, D., Creaţie şi produs (I) - Orbitor, de Mircea Cărtărescu, Preluat 08 12, 2023, de pe https://atelier.liternet.ro/articol/10873/Daniel-Cristea-Enache/Creatie-si-produs-I-Orbitor-de-Mircea-Cartarescu.html, 2011

Elle, Efect de sinceritate – Interviu cu Mircea Cartarescu, Preluat 06 12, 2023, de pe https://www.elle.ro/people/efect-de-sinceritate-interviu-cu-mircea-cartarescu-8745/2 , 2011

Hutcheon, L. (2002). Poetica postmodernismului. (D. Popescu, Trad.) București: Univers.

Jameson, F. (2021). Postmodernismul sau logica culturală a capitalismului târziu. (A. Văsieș, & V. Pojoga, Trad.) Sibiu: ULBS.

Ilian,I., Postmodernism și eu creator – Orbitor de Mircea Cărtărescu, Preluat 08 12, 2023, de pe http://waboc.free.fr/ilinca/cvilie/Despre%20Orbitor%20de%20Mircea%20Cartarescu.pdf

Lyotard, J.-F. (1984). The Postmodern Condition: A Report on Knowledge. (G. Bennington, & B. Massumi, Trad.) Minneapolis: University of Minnesota Press.

Santarelli, A., Palida lumină din „Orbitor. Aripa stângă", traducere de Valeriu Barbu, Preluat pe 09 12, 2023, de pe https://revistaechinox.ro/2021/04/eseu-armando-santarelli/ , 2021

[34] Elle, *Efect de sinceritate – Interviu cu Mircea Cartarescu,* Preluat 06 12, 2023, de pe https://www.elle.ro/people/efect-de-sinceritate-interviu-cu-mircea-cartarescu-8745/2 , 2011